

Boekbeoordelingen

Vrouwelijke persoonsnamen in Holland en Zeeland tot het jaar 1300 / Tanneke Schoonheim. – Groningen: Gopher Publishers, 2004. – 471 p.
ISBN 90-5179-180-1 Prijs: €32,-

Thema van deze dissertatie, die in oktober 2004 aan de Rijksuniversiteit Leiden werd verdedigd, vormen de vrouwelijke persoonsnamen in Holland en Zeeland in de periode vóór 1300. Op het eerste gezicht lijkt dit een wat hachelijke zaak gezien het relatief geringe aantal bronnen. Maar er blijkt uiteindelijk veel meer te bestaan dan men gewoonlijk denkt. Schoonheim komt in haar studie uiteindelijk op circa 2.500 attestaties van vrouwenamen. Deze worden in hoofdstuk twee allemaal etymologisch bekeken en bediscussieerd (p. 25-224). Een van de problemen daarbij is natuurlijk de identificatie van de namen. Hoe weet men dat het om een vrouwen-naam gaat? Vaak is dat wel duidelijk aan de hand van de kontekst zoals bij *Connegundus soror sua*; maar bij namen op *-a* kunnen juist in Holland en Zeeland problemen optreden, omdat men rekening dient te houden met zwak verbogen mansnamen op *-a*. Het is daarom nauwelijks te vermijden dat in sommige gevallen enige onzekerheid blijft zoals bij een groep horigen te Velzen: *Tetta et filius eius Abbo, filiaeque eius III, Betto etiam et soror eius, necnon et Frithe-suind et soror eius Erinburg cum illorum infantibus* (Diplomata Belgica 340,19). Is deze *Tetta* een mannetje of een vrouwtje? Schoonheim neemt aan, dat het een vrouwen-naam is, wat plausibel lijkt gezien het voorkomen van *Abbo* en *Betto* met *-o* in dezelfde tekst, die wel mannen lijken te zijn.

De etymologische behandeling neemt een groot en belangrijk deel van het proefschrift in. Schoonheim argumenteert daarbij voorzichtig en degelijk en neemt de opvattingen van vroegere onderzoekers kritisch onder de loep. Zo maakt ze waarschijnlijk dat *Aldburg* en *Aldhild* in het Utrechtse goederenregister (918-48) waarschijnlijk met het element **ald-* 'oud' zijn gevormd, terwijl *Aldwi* uit het begin van de dertiende eeuw eerder bij het element **adal-* zal behoren, vgl. de argumentatie op p. 27-31. De interpretatie van *Begga* als een afleiding van een naam op *-berga* lijkt ondergetekende ook het meest waarschijnlijk, vgl. p. 49 en 52-55. In het algemeen kan men zich dus bij de interpretatie

van Schoonheim aansluiten. De hier en daar van vroegere onderzoekers afwijkende uitleg wordt goed beargumenteerd. Slechts zelden krijgt men een wat onzeker gevoel. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de namen *Menseth* resp. *Meynseth* [beide 1264, afschrift ca. 1420] op p. 196, die onder het tweede element *-sind* zijn geplaatst. Schoonheim neemt aan, dat de *-n-* hier is weggevallen voor de dentaal. Maar in dat geval zou je toch **-sith* verwachten, vgl. p. 197 waar bij het element **-swind* wel een lange /i:/ wordt aangenomen. Men moet hier dan aannemen, dat de lange klinker weer is verkort. De verklaring van de namen op p. 197 – *-swind* > *-sund* > *-sind* > *-send* > *seth* – lijkt echter nogal omslachtig. Misschien is hier eerder sprake van een vorm *-swith* die in de onbeklemtoonde lettergreep in de loop van de tijd tot *-seth* geworden is, dit mede gezien de late attestatie van de beide namen. Men vergelijk hiermee p. 215, waar wordt opgemerkt, dat naast *-wi* ook de variant *-we* voorkomt, vgl. de vrouw *Everwe* [1243-44], die enkele jaren eerder *Everwine* = *Everwien* [1240] wordt genoemd.

De verdienste van deze dissertatie ligt echter niet alleen in de nauwkeurige etymologische beschrijving van het overgeleverde materiaal, maar ook in het gebruik ervan voor verder onderzoek. Zo wordt een overzicht gegeven van de verhouding tussen Germaanse en niet-Germaanse namen in de periode van de zevende tot en met de dertiende eeuw (opgesplitst naar eeuw). Daaruit blijkt dat de vrouwenamen tot en met de elfde eeuw praktisch zuiver Germaans zijn. Pas in de twaalfde eeuw komt men ook dragsters van niet-Germaanse namen tegen. Voor die tijd beperkt zich dit tot de namen van heiligen. Interessant daarbij is de vaststelling dat niet-Germaanse namen in Egmond zeldzamer lijken te zijn dan in de rest van het onderzochte gebied (p. 232). Hetzelfde beeld biedt ook de dertiende eeuw, al is de verhouding Germaans : niet-Germaans ten voordele van de laatste groep verschoven. Het toeneemen van het aantal niet-Germaanse namen wordt door Schoonheim in verband gebracht met de bevolkingstoename in diezelfde twaalfde eeuw. Aan de andere kant vielen door de taalkundige ontwikkeling steeds meer naamselementen samen, bijvoorbeeld *-wich*, *-wide*, *-wijf* > *-wi*. De behoefte aan nieuwe namen werd dus groter.

Vanuit regionaal perspectief valt op dat het aantal dragsters van niet-Germaanse namen toeneemt al naar gelang men verder naar het zui-

den komt (p. 259). Vanuit maatschappelijk perspectief wordt duidelijk dat Germaanse namen bij het gewone volk nog lang de meerderheid vormen; Schoonheim noemt deze groep zelfs het 'conservatiefst' (p. 276), al voegt ze er wel aan toe, dat het beeld vertekend kan zijn door het feit, dat een groot deel van het materiaal afkomstig is uit het noorden van Noord-Holland, dat eerder al als een conservatieve regio uit de bus was gekomen. Het zou aardig zijn om ook de mansnamen eens te vergelijken. Mijn indruk is, dat vrouwennamen op zich al wat conservatiever dan mannennamen zijn, zoals ook uit een onderzoek naar vrouwennamen in het 11de-eeuwse Zweden bleek, vgl. A. Quak, 'Kvinnonamnens struktur i 1000-talets Uppland', in: *Handlingar av NORNA's Nionde Namnforskarekongres i Lund* (NORNA-Rapporter 34). Lund 1987, p. 263-270. Ook wat naamselementen betreft, lijken er verschillen te hebben bestaan tussen de namen binnen de adel en die binnen het gewone volk (p. 277-78).

Deze knappe dissertatie bevat verder nog een Duitse samenvatting (p. 280-85), een literatuurlijst (p. 287-302) en – belangrijk! – twee bijlagen: een overzicht van alle attestaties en een overzicht van alle geïdentificeerde personen. Het boek wordt afgesloten met een zeer nuttig register (p. 435-469). Het doet goed om te zien dat er ondanks de voor de naamkunde in Nederland moeilijke tijden nog steeds naamkundige studies verschijnen.

Arend Quak

Hir is eskriven: lezen en schrijven in de Friese landen rond 1300 / Rolf H. Bremmer Jr. Hilversum: Verloren en Ljowert: Fryske Akademy, 2004. – 165 p. (Middellevse Studies en Bronnen 82; FA nr. 949)
ISBN 90-6550-817-1 Prijs: €17,-

Anders dan veel andere Europese volkstalen heeft het geschreven Fries geen ononderbroken geschiedenis tot nu toe. Aan het begin van de zestiende eeuw maakte het Oudfries als schrijftaal langzaam maar zeker plaats voor het prestigieuzere Nederduits van de Hanze. Dit verdwijningsproces is intussen goed gedocumenteerd, maar over het ontstaan van het Fries als schrijftaal bestond totnogtoe geen helder beeld. Het Oudfries is bijna uitsluitend gebruikt voor het optekenen van wetsteksten met een eeuwenoude geschiedenis. Daarom is vaak, niet geheel zonder romantische 'Schwärmerei', verondersteld dat er

al in de tiende of de elfde eeuw Fries geschreven werd.

Rolf Bremmer, sinds kort bijzonder hoogleraar Fries aan de Universiteit Leiden, luidt zijn professoraat op klinkende wijze in met een nauwgezette studie naar het ontstaan van het Oudfries als geschreven taal. Bremmer begint met het in kaart brengen van alle mogelijke sporen van geletterdheid in de Friese landen – in de Middeleeuwen is dat het kustgebied tussen de monding van de Weser en het Vlie, dat Vlieland en Texel scheidt. In dit gebied werden vanaf de twaalfde eeuw in opmerkelijk dichte concentratie kloosters gesticht. Bremmer toont aan dat deze kloosters zich niet alleen met landbouw, bedijking en landaanwinning bezighielden, maar zich ook ontwikkelden tot centra van geleerdheid. De premonstratenzer abdij Mariëngaarde te Hallum bijvoorbeeld trok studenten uit de wijde omtrek aan, met name toen magister Frederik er rond 1200 de school leidde. Er ontstond zo in het Friese taalgebied een klimaat waarin (Latijnse) geletterdheid steeds gewoner werd, net als elders in Europa.

Vanaf circa 1200 werd aan steeds meer randvoorwaarden voor het gebruik van het Fries als schrijftaal voldaan. In het officiële verkeer zou het overigens nog een hele tijd duren: de eerste Oudfriese oorkonde dateert uit 1329. Bremmer verklaart het late doordringen van het Fries in oorkonden uit het ontbreken van een sterk centraal gezag en het ontbreken van zich ontwikkelende steden. Beide factoren konden, zo blijkt uit ontwikkelingen in andere Europese taalgebieden, ertoe leiden dat de plaatselijke volkstaal het Latijn verdrong. Wel verkreeg het Oudfries in deze eeuw een zeer prominente plaats bij het optekenen van de traditionele rechtsgebruiken in het gebied.

In de dertiende eeuw werden in Noord-Europa meer oude inheems rechtssystemen op schrift gesteld: in zijn *Saksenspiegel* legde Eike von Repgau tussen 1225 en 1235 het land- en leenrecht van zijn streek vast en in de *Fryske Lov* werd in 1241 het recht van Jutland opgetekend. Met het vastleggen van hun eigen recht sloten de Friezen dus bij een trend aan. Maar ze hadden een extra reden om dat te doen. Als enige volk in het Roomse Rijk vielen zij niet onder een leenheer, maar rechtstreeks onder de keizer. Dat was althans de opvatting van de Friezen zelf: heersers uit de buurt, zoals de graven van Holland, meenden dat zij juist wel rechten konden doen gelden op deze welvarende kuststreken. Er was de Friezen dus veel aan gelegen om hun unieke en voortdurend bestreden rechtspositie schriftelijk vast te leggen. Bijna vanzelfsprekend deden zij